

УДК 346.1:347.191 (477) (045)

Руслан Колосов,*канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету*

КОРПОРАТИВНЕ ПІДПРИЄМСТВО: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА МІСЦЕ СЕРЕД ІНШИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Стаття присвячена аналізу корпоративного підприємства в законодавстві України, з'ясуванню його поняття й ознак та місця, що посідає корпоративне підприємство серед інших юридичних осіб. У роботі корпоративне підприємство розглядається через призму господарського та цивільного законодавства, що дає змогу проаналізувати його місце серед юридичних осіб публічного та приватного права, визначити, чим воно є за своєю сутністю – товариством чи установою – та до яких товариств його слід відносити. У дослідженні також робиться спроба визначити, які види юридичних осіб можна вважати корпоративними (господарське товариство, приватне підприємство, різні види кооперативів).

Ключові слова: юридична особа, підприємство, товариство, установа, корпоративне підприємство, господарське товариство, приватне підприємство, кооператив.

Постановка проблеми. Безперервний розвиток організаційно-правових форм юридичної особи та поява нових її видів викликає потребу у проведенні наукового дослідження. Найбільш гостро ця проблема стоїть у разі дослідження юридичних осіб корпоративного типу, оскільки натепер немає єдності у розумінні понять «корпорація» та «корпоративне підприємство». При цьому якщо раніше спектр досліджень в основному стосувався сутності юридичної особи, то тепер наявна велика потреба у проведенні дослідження юридичних осіб корпоративного типу для приведення вчення про юридичну особу у цілісну та логічно структуровану систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти діяльності корпорацій чи корпоративного підприємства неодноразово ставали темою для наукових розробок та досліджень, найбільш ґрунтовними і виваженими є наукові праці таких учених, як: В. А. Васильєва, О. М. Вінник, О. Р. Кібенко, В. М. Кравчук, В. В. Луць, І. В. Спасибо-Фатєєва, В. С. Щербината інші. Водночас поняття «корпоративне підприємство» такі не стало предметом комплексного дослідження, що підкреслює актуальність обраної тематики.

Метою роботи є спроба визначення поняття й ознак корпоративного підприємства та його місця серед інших юридичних осіб.

Вклад основного матеріалу. Поняття корпоративного підприємства міститься у Господарському кодексі України. Відповідно до ч. 5 ст. 63 ГКУ Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їхнім спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому чис-

лі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Організаційна правова форма корпоративного підприємства є відносно новою для українського законодавства, тому справедливо виникає питання про те, яке місце займає корпоративне підприємство серед інших юридичних осіб. Для вирішення цього питання слід розглянути низку відомих класифікацій юридичних осіб.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 81 ЦКУ залежно від порядку створення виділяють юридичні особи публічного та приватного права. Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів. Юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.

Аналізуючи положення ГК про корпоративне підприємство через призму Цивільного кодексу, дуже важко визначити, до якої групи юридичних осіб можна віднести корпоративне підприємство, оскільки воно може бути утворене як у приватному, так і в публічному порядку. Якщо так можна сказати, то корпоративне підприємство займає проміжне місце у такій класифікації, бо неможливо однозначно визначити юридичною особою приватного чи публічного права воно є.

У свою чергу Господарський кодекс залежно від способу заснування та формування статутного фонду в Україні поділяє підприємства на унітарні та корпоративні (ч. 3 ст. 63 ГКУ). Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колек-

тив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Як бачимо, корпоративне підприємство відрізняється від унітарного кількістю засновників. Корпоративне підприємство на відміну від унітарного утворюється двома чи більше засновниками. Але в окремих випадках корпоративне підприємство може утворюватися однією особою. Тому цей критерій не завжди може використовуватися для розмежування цих понять.

Відповідно до ч. 1 ст. 83 ЦКУ юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом. Тобто юридичні особи прийнято поділяти на товариства й установи. Різниця між цими організаційно-правовими формами полягає в тому, що товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві. Товариство може бути створено однією особою, якщо інше не встановлено законом (ч. 2 ст. 83 ГКУ). Установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна (ч. 3 ст. 83 ГКУ).

Розглядаючи корпоративне підприємство, його однозначно треба відносити до групи товариств, оскільки його учасники беруть участь в управлінні справами, що є однією з головних ознак як товариства, так і корпоративного підприємства. Варто зазначити, що корпоративні підприємства – це такі юридичні особи, які побудовані на пайових началах зі складною внутрішньою структурою, управління якими залежить від частки у статутному фонді. Але не будь-яке товариство є корпоративним підприємством.

Згідно з ч. 2 ст. 83 ЦК України «товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі». Підприємницькими товариствами є «товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства). Непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками (ст. 85 ЦК України). Ясна річ, що корпоративне підприємство створюється в основному для досягнення комерційних цілей, як вдало вказувалося в юридичній літературі: «Метою діяльності корпоративного підприємства, зазвичай, є одержання прибутку [1, с. 263]». Тому корпоративне підприємство слід віднести до підприємницької групи товариств.

Згідно з ч. 1 ст. 63 ГК України залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

- приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);

- підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);

- комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;

- державне підприємство, що діє на основі державної власності;

- підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).

Розглядаючи цю класифікацію стосовно корпоративного підприємства, слід підкреслити, що державні та комунальні підприємства не можна вважати корпоративними, бо вони не представляють об'єднання капіталів. Трохи складніша ситуація з приватним підприємством. Згідно ч. 1 ст. 113 ГК України, приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи.

На думку автора, приватне підприємство можна відносити до корпоративних підприємств лише за умови, якщо воно складається з декількох осіб. Хоча здебільшого воно складається з однієї особи. Варто усвідомлювати, що корпоративне підприємство – це об'єднання осіб і капіталів для отримання додаткових прибутків. Тому лише за умови множинності осіб, які є учасниками приватного підприємства, можна говорити про його корпоративний статус.

Ще одним беззаперечним доводом на користь визнання приватного підприємства корпоративним є підприємницький характер його діяльності, тобто і приватне підприємство, і корпоративне підприємство утворюються для отримання прибутку. Але варто усвідомлювати, що відповідно до визначення приватного підприємства, наведеного у ст. 113 ГК України, воно може створюватися двома чином: як підприємство унітарного типу та як підприємство корпоративного типу. Тобто якщо підприємство створюється одним засновником (фізичною чи юридичною особою), то воно створюється як унітарне підприємство [2, с. 77]. У разі створення приватного підприємства однією юридичною особою воно буде визнаватися дочірнім відповідно до ст. 126 ГК України.

Не менш важливо розглянути, в яких організаційно-правових формах може виступати корпоративне підприємство. Аналіз законодавчої дефініції корпоративного підприємства, а саме ч. 5 ст. 63 ГК України, свідчить, що корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Отже, юридична конструкція, вибудована законодавцем, дозволяє сміливо стверджувати, що будь-яке господарське товариство є корпоративним. Розглянемо, чи дійсно це так. За ч. 1 ст. 79 ГКУ господарські товариства мо-

жуть мати одного учасника. Наприклад, згідно зі ст. 6 ЗУ «Про акціонерні товариства» акціонерне товариство може бути створене однією особою чи може складатися з однієї особи у разі придбання одним акціонером усіх акцій товариства. Обмеження стосовно кількості учасників встановлені лише для повного та командитного товариства (ч. 2. ст. 114 ЦК України), а це означає, що товариство з обмеженою та додатковою відповідальністю також може бути створене однією особою, яка стає його єдиним учасником. У зв'язку з цим одразу виникає питання про відповідність таких господарських товариств статусу корпоративного підприємства. І хоча вважається, що господарське підприємство є корпоративним незалежно від складу учасника, але такий підхід потребує уточнення. На переконання автора, якщо у господарському товаристві залишається один учасник, то воно автоматично втрачає статус корпоративного підприємства, оскільки воно не відповідає ознакам корпоративного підприємства. Які це ознаки і що має автор на увазі.

По-перше, статутний капітал формується за рахунок внесків фізичних та юридичних осіб та має бути поділений на частки.

По-друге, особи, які роблять внесок у статутний капітал, повинні мати право на управління цією юридичною особою і на отримання прибутку.

По-третє, управління справами в корпоративному підприємстві здійснюється на основі корпоративних прав шляхом спільного управління справами у тому числі через органи, що створюються за участі засновників (учасників);

По-четверте, корпоративне підприємство діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), тому воно має складатися з двох чи більше учасників.

Якраз дотримання цієї сукупності ознак дозволяє говорити про наявність корпоративного підприємства. У свою чергу І. Цікало пропонує такі ознаки юридичної особи корпоративного типу:

– по-перше, оскільки суб'єкт корпоративних прав володіє часткою, яка визначається у статутному фонді (майні) юридичної особи (ЦКУ оперує поняттям «статутний (складений) капітал» (ч. 1 ст. 113)), то очевидним, на думку науковця, є те, що в такій організації створюється статутний капітал (майно);

– по-друге, майно юридичної особи корпоративного типу, в тому числі передане засновниками як вклад до статутного (складеного) капіталу, належить на праві власності юридичній особі, а не її учасникам;

– по-третє, учаснику в статутному капіталі (майні) визначається частка, яка надає корпоративні права;

– по-четверте, учасник такої юридичної особи бере участь в управлінні останньою на основі корпоративних прав у вищому числі через спеціально створені органи. Якщо учасників кілька, то вони управляють справами спільно;

– по-п'яте, така організація діє на основі об'єднання майна, а у випадках, передбачених законом, і діяльності засновників (учасників);

– по-шосте, засновники (учасники) беруть участь у розподілі доходів і ризиків юридичної особи корпоративного типу [3].

Як бачимо, ознаки, що виділяються для корпоративного підприємства та юридичної особи корпоративного типу, майже збігаються, але самі ці поняття несуть різне смислове навантаження. Так само не можна поставити знак рівності між корпоративними підприємствами та корпораціями [4, с. 85]. В юридичній літературі була висловлена думка, що при модернізації законодавства про юридичні особи в частині їх класифікації фундаментальним є поділ юридичних осіб на юридичні особи (об'єднання майна) та юридичні особи (об'єднання учасників) [5, с. 84]. Але застосування такої класифікації не дуже підходить до юридичних осіб корпоративного типу, які є одночасно об'єднанням осіб і капіталів, тобто фактично об'єднанням майна та учасників.

Ненабагато легше визначити, які юридичні особи можна вважати корпоративними підприємствами. Думки стосовно цього також мають різноманітний характер. Варто зазначити, що більшість дослідників розглядають це питання через призму корпорації, корпоративних прав чи корпоративних правовідносин.

Наприклад, Н. Глусь окреслює корпорацію як акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю або товариство з додатковою відповідальністю, управління якими здійснюється через складну централізовану систему органів, учасники якої саме щодо неї здійснюють інвестиційну діяльність з метою отримання дивідендів, і така участь у них зумовлює виникнення сукупності корпоративних прав [6, с. 4].

У свою чергу С. Кравченко стверджує, що повні та командитні товариства не є корпораціями, оскільки в них немає відповідних органів, а правовідносини між учасниками, які ґрунтуються на договорі, є насамперед договірними. Відповідно, і корпоративних відносин у таких товариствах не виникає. На думку вченого, не слід вважати корпораціями також непідприємницькі товариства [7, с. 10]. П. В. Степанов також не визнає за повними і командитними товариствами статусу корпорації, оскільки їх органами виступають самі товариші. На його думку, повні та командитні товариства є перехідною формою від простого товариства до корпорації [8, с. 11-15].

На думку Н. В. Козлової, до числа корпорацій належать усі господарські товариства, кооперативи, громадські та релігійні організації, некомерційні партнерства, об'єднання юридичних осіб та інші юридичні особи, засновані на корпоративних засадах (принципах членства, участі) [9, с. 215]. Піддаючи критиці точку зору П. В. Степанова, який не визнає за повним і командитним товариствами статусу корпорації, Н. В. Козлова пише, що у товаристві є загальні збори як вищий орган управління, де кожний учасник повного товариства має один голос. Єдиною специфікою повного товариства

порівняно з іншими корпораціями, на думку Н. В. Козлової, є відсутність одноосібного виконавчого органу, оскільки кожен товариш вправі діяти від імені товариства, якщо інше не передбачено установчим договором [10, с. 177].

Слід окреслити точку зору В. Кравчука, який зауважує, що істотною ознакою товариства як організаційно-правової форми юридичної особи є право участі в товаристві їхніх учасників (засновників), а не наявність органів чи виду установчого документа. Учасники повних і командитних товариств мають право на участь. Наявність чи відсутність органів чи засновницького договору (замість статуту) не може бути підставою для невизнання за повними та командитними товариствами ознак корпорації [11, с. 99].

Не менш цікаво визначити, чи є кооперативи корпоративним підприємством. О. Вінник вважає, що кооперативи належать до корпоративних форм інвестування [12, с. 45-48]. На думку І. Спасибо-Фатєєвої, спори між учасниками (членами) виробничого кооперативу та цим кооперативом можна вважати корпоративними [13, с. 102]. Підтримує цю думку І. Лукач, який стверджує, що кооперативи є корпоративними підприємствами, суб'єктами корпоративних відносин [14, с. 67].

Які ознаки є спільними для корпоративного підприємства та кооперативу? Це, передусім, право брати участь в управлінні справами та можливість отримувати дохід у разі прибутковості кооперативу. На погляд автора, це дозволяє стверджувати, що кооператив є корпоративним підприємством.

Але слід зазначити, що ЗУ «Про кооперацію» передбачає три види кооперативу: виробничий кооператив, обслуговуючий кооператив, споживчий кооператив. На переконання автора, до корпоративних підприємств слід відносити лише виробничий кооператив, який створюється з метою одержання прибутку. Що стосується споживчого та обслуговуючого кооперативу, то вони мають некомерційний характер і створюються для задоволення потреб їхніх членів.

Висновки

1. Корпоративне підприємство має відповідати такій сукупності ознак: а) суб'єктний склад (дві чи більше особи); б) характер діяльності – виключна комерційна діяльність, яка має підприємницький характер; в) характер правовідносин (статутний капітал має бути поділений на частки, власники яких наділяються корпоративними правами, що надає можливість брати участь в управлінні справами корпоративного підприємства (це право дуже сильно залежить від розміру частки) та право на отримання прибутку від його діяльності).

2. Господарське товариство є корпоративним підприємством, але якщо воно утворюється або діє в складі однієї особи, воно автоматично втрачає такий статус.

3. Приватне підприємство можна вважати корпоративним лише за умови, що воно утворене двома чи більше особами.

4. Серед кооперативів корпоративними підприємствами є лише виробничі кооперативи, зважаючи на їх виключно комерційний характер, чого не можна сказати про споживчі та обслуговуючі кооперативи.

Список використаних джерел:

1. Фурса С. Я. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. М. Клименко [та ін.]. – К.: Вид. Фурса С. Я.: КНТ, 2007. – 1216 с.

2. Бек Ю. Б. Правовий статус приватного підприємства. // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин: Всеукраїнська науково-практична конференція (21–22 вересня 2012 р., м. Івано-Франківськ): збірник наукових праць / ред. кол.: О. Д. Крупчан, В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Б. Саракун. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 76–79.

3. Цікало В. Корпоративне товариство: поняття, ознаки, організаційно-правові форми / В. Цікало // Право України. – 2006. – № 6. – С. 50–53.

4. Спасибо-Фатєєва І. Вчення про корпоративні права і цивільнісна доктрина / І. Спасибо-Фатєєва // Право України – 2014. – № 6. – С. 84–92.

5. Зозуляк О. І. Про корпорації в світлі проблем класифікації юридичних осіб // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин: Всеукраїнська науково-практична конференція (21–22 вересня 2012 р., м. Івано-Франківськ): збірник наукових праць / ред. кол.: О. Д. Крупчан, В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Б. Саракун. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 79–85.

6. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право та міжнародне приватне право» / Н. С. Глусь. – К., 2000. – 23 с.

7. Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право та міжнародне приватне право» / С. С. Кравченко; НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корещького. – К., 2007. – 18 с.

8. Степанов П. В. Корпорации в российском гражданском праве / П. В. Степанов // Законодательство. – 1999. – № 4. – С. 11–15.

9. Козлова Н. В. Понятие и сущность юридического лица. Очерк истории и теории: учебное пособие / Н. В. Козлова; науч. ред.: Ем В. С. – М.: Статут, 2003. – 318 с.

10. Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица / Н. В. Козлова; под ред. В. С. Ема (науч. ред.). – М.: Статут, 2005. – 476 с.

11. Кравчук В. М. Корпоративне право: науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – 720 с.

12. Вінник О. М. Проблеми правового забезпечення приватних і публічних інтересів в акціонерних товариствах / О. М. Вінник // Проблеми вдосконалення господарського законодавства України: тези

виступів учасн. «круглого столу» (м. Київ, 17–18 квіт. 2001 р.). – К., 2001. – С. 45–48.

13. Спасибо-Фатєєва І. В. З'ясування поняття та змісту корпоративних відносин та корпоративних прав як передумова вирішення корпоративних спорів / І. В. Спасибо-Фатєєва // Вісник

господарського судочинства. – 2007. – № 6. – С. 99–104.

14. Лукач І. В. До питання про визначення кооперативів як суб'єктів корпоративних відносин / І. В. Лукач // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 6. – С. 59–67.

Статья посвящена анализу корпоративного предприятия в законодательстве Украины, выяснению понятия и признаков корпоративного предприятия и места, которое оно занимает среди иных юридических лиц. В работе корпоративное предприятие рассматривается через призму хозяйственного и гражданского законодательства, что позволяет проанализировать его место среди юридических лиц публичного и частного права и определить, чем оно является по своей сути – обществом или учреждением. В исследовании также делается попытка выяснить, какие виды юридических лиц можно считать корпоративными (хозяйственное общество, частное предприятие, разные виды кооперативов).

Ключевые слова: юридическое лицо, предприятие, общество, учреждение, корпоративное предприятие, хозяйственное общество, частное предприятие.

The article is devoted to the analysis of a corporate enterprise in the legislation of Ukraine, clarifying the concept and characteristics of a corporate enterprise and the place it occupies among other legal entities. The corporate enterprise is viewed in the work through the prism of commercial and civil legislation, allowing to analyze its place among the legal entities of public and private law and to determine what it is essentially a partnership or institution. The study also attempts to find out what types of legal entities can be considered as corporate enterprise (business partnership, private enterprise, different types of cooperatives).

Key words: legal entity, company, partnership, institution, corporate enterprise, business partnerships, private company, cooperative.